

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

δεκαπενθήμερος

Παρασκευή 21 Νοεμβρίου 1997 • τεύχος 43 • δρχ 800

Ο ΤΑΝΤΑΛΟΣ

ΥΠΟ

Κ. ΒΕΛΕΦΑΝΤΟΥ

Ανθεποιοχ. της Φιλολογίας

ΕΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΙ.

1866.

ΤΟΙΣ Κ. Κ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙΣ.

✽

Οἱ συνδρομηταὶ δὲν μ' ἤλθον, ὅπου ἔγραψα κυκλόθεν
δὲν ἐτύπωσα κανένα, ἐπειδὴ δὲν εἶχα πόθεν,
τὴν τροφὴν νὰ πορισθῶ
κὶ' ἤθελα ν' ἀφανισθῶ.
ἐν τῷ μέσῳ δείψης πείνης
νέας λύπης καὶ ὀδείνης
Ἡ αἰτία δ' εἶνε αὕτη, ἂν περίμενα πολὺ
Ἡ γαστήρ μου, εἶχε μάθη, κλαρινέτο καὶ βιολί.

ΤΥΠΟΙΣΤΗΣ «ΠΑΤΡΙΔΟΣ».

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Δεκαπενθήμερος
Παρασκευή 21 Νοεμβρίου 1997
τεύχος 43 • τιμή 800 δραχ.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Ετήσια (21 τεύχη): 15.000 δραχ.

Εξαμηνιαία (11 τεύχη): 7.500 δραχ.

Φοιτητική (21 τεύχη): 10.000 δραχ.

Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 20.000 δραχ.

Ευρώπη

Ετήσια (21 τεύχη): 17.000

Άλλες χώρες

Ετήσια (21 τεύχη): 20.000

ΕΚΔΟΤΗΣ-ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Ξεφάντης
Κέκροπος 2 Αθήνα 10558
τηλ. 3239.645 • FAX 3227.706

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ: Γράφει ο Κ. Βούλγαρης ... 6

Α. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, Σέ τί χρησιμεύει
ή Νέα Δημοκρατία;» 8

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Νεορατσισμός, μετανάστευση
καί ἴση κοινωνική ἀξιοπρέπεια 11

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΑΝΔΡΑΝΙΣΤΑΚΗΣ, Τὰ «καταναλωτικά»
τραγούδια 18

ΚΩΣΤΑΣ ΣΤΑΜΑΤΗΣ, Βασικές ἀρχές γιὰ τὴν
πανεπιστημιακὴ ἔρευνα σήμερα 20

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

ΤΖΙΝΑ ΠΟΛΙΤΗ, Στοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα 26

ΖΑΚΥ ΠΡΥΝΕΝΤΥ, Γιὰ μιὰ ἐκ προοιμίου δυσπιστία
ἀπέναντι στὰ Μήντια 28

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ, Ἡ ἐπανάσταση ὡς ἐκδίκηση 32

WALTER BENJAMIN, Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς ἱστορίας 34

WALTER BENJAMIN, Ὑπερρεαλισμός 40

ΔΗΩ ΚΑΓΓΕΛΑΡΗ, Τὸ ἔκτο Φεστιβάλ
τῆς Ἑνώσης Θεάτρων τῆς Εὐρώπης 48

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΩΣ ΕΚΔΙΚΗΣΗ

του Γιώργου Φαράκλα

«**Η** σοσιαλδημοκρατία προτιμούσε να αναθέτει στην εργατική τάξη το ρόλο λυτρωτή των *έπερχόμενων γενεών*. Έτσι απονεύρωνε τις μεγαλύτερες δυνάμεις της. Μ' αυτή τη διαπαιδαγώγηση ή τάξη ξέμαθε τόσο το να μισεί όσο και να θυσιάζεται. Γιατί και τα δύο τροφοδοτούνται από την εικόνα των σκλαβωμένων προγόνων, όχι από το ιδεώδες των απελευθερωμένων εγγονών». Αυτή η εύλογη παρατήρηση (παρακάτω ΙΒ') περιέχει ένα αντιεσχατολογικό σχήμα που αναπτύσσει ο Βάλτερ Μπένγιαμιν (1892-1940), «μάλιστα ο πιο ιδιόμορφος μαρξιστής που παρήγαγε ο μαρξισμός — ένα κίνημα με έναν Θεό ξέρει πόσες ιδιορρυθμίες».¹

Ο Μπένγιαμιν, κομμουνιστής και Έβραϊος, αυτοκτόνησε στα γαλλοϊσπανικά σύνορα, για να μην πέσει στα χέρια των ναζί, τό 1940, στα 48 του χρόνια, όταν η Γαλλία είχε ήττηθεί και ίσχυε η γερμανοσοβιετική συμφωνία. Ακόλουθός του θεωρείται ο Άντορνο που με τον φίλο του Γκέρχαρτ ή Γκέρσομ Σόλεμ (G. Scholem), ειδικού της εβραϊκής παράδοσης, εξέδωσαν πρώτοι τα *Άπαντά του*.² Όπως λέει η Χάνα Άρεντ³ το γεγονός ότι γνώρισε τη φήμη μετά θάνατον δεν οφείλεται μόνο στον πρόωρο χαμό του αλλά και στον άταξινόμητο χαρακτήρα του. Το έργο του περιλαμβάνει φιλολογικές μελέτες (αυτά έχουν κυρίως μεταφραστεί),⁴ φιλοσοφικά δοκίμια, λογοτεχνικές και ποιητικές μεταφράσεις. Κυρίως η σκέψη του ήταν άταξινόμητη γιατί ενδιαφερόταν για τη θεολογία όντας μαρξιστής.

Αυτός ο συνδυασμός δεν έχει σ' αυτόν τίποτα κοινό μ' αυτό που στη δική μας επαρχία εμφανίστηκε ως «νεορθόδοξο» ρεύ-

μα. Οι μαρξιστές αντιπρόσωποι του τελευταίου κινήματος δεν άργησαν να εγκαταλείψουν τον μαρξισμό ενώ η θεολογική πτέρυγά του φλέγεται μ' αυτόν όσο είχε μεγάλη πέραση. Οι μέν και οι δέ διατήρησαν μόνο μία ιδέα που κατά την έρμηνεία τους αποτελεί συστατικό του μαρξισμού: την έννοια της κοινότητας. Έκοψαν τον μαρξισμό στα μέτρα του δικού τους ποιμενικού ιδεώδους. Όμως αν ο μαρξισμός έχθρεύεται τον έγωισμό των εκμεταλλευτών, σίγουρα δεν νοσταλγεί την προκαπιταλιστική κοινότητα, το χωριό, τη μονή, χώρους πλήρους έλέγχου, όπου οι σχέσεις εξάρτησης μετατρέπουν τα άτομα σε μέλη συλλογικού οργανισμού — άσχετα αν τα ίδια χαρακτηριστικά εμφανίζονται σε κόμματα που θεωρούνται μαρξιστικά. Ο Μπένγιαμιν παραμένει μαρξιστής μ' όλη τη σημασία του όρου — ένας μαρξιστής που έπαψε, όμως, να δέχεται την αμετάκλητη απόρριψη της θεολογίας ως προϊόντος του «δόλου των ιερών», σύμφωνα με την προσφιλή έκφραση των διαφωτιστών του ΙΗ' αιώνα.

Όμως από τούτη τη σκοπιά, τη σκοπιά του μαρξισμού, η πρωτοτυπία του έγχειρήματός του έγκειται ακριδώς στο ότι αντιμετωπίζει τη θεολογία θετικά ως άρωγό της κομμουνιστικής πρακτικής. Αυτό είναι σκανδαλώδες. Η θρησκευτική διάσταση που έντοπίζεται στη στάση του κομμουνιστή θεωρείται αξιόμιμη γιατί αντιφάσκει προς τον ύλισμό του. Το βιβλίο του Λέβιτ, *Τό νόημα της Ιστορίας*, που δημοσιεύθηκε τό 1949 στις ΗΠΑ (έλλ. μτφ. «Γνώση», 1985), κατηγορεί τον μαρξισμό για έσχατολογική προσδοκία. Ο Μπένγιαμιν δεν θά διαφωνούσε μ' αυτό ισχυριζόμενος πώς ο μαρξισμός είναι μία θετι-

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

του Βάλτερ Μπένγιαμιν

μετάφραση: Γ. Φαράκλας, Ά. Μπαλτάς

Α'

[693] Λέγεται πώς υπήρξε ένα αυτόματο κατασκευασμένο με τέτοιο τρόπο ώστε να *άπαντά* στην οποιαδήποτε κίνηση ενός σκακιστή και να *έξασφαλίζει* έτσι την νίκη. Ένα *άνδρείκελο* με τουρκική περιβολή και με τον ναργιλέ στο στόμα καθόταν

μπροστά σε μία σκακίερα τοποθετημένη σ' ένα ευρύχωρο τραπέζι. Ένα σύστημα κατόπτρων δημιουργούσε την ψευδαίσθηση πώς τό τραπέζι είναι διαφανές απ' όλες τις πλευρές. Στην πραγματικότητα καθόταν στο *έσωτερικό* του ένας καμπούρης

κή επιστήμη χωρίς θεολογικές προσμεϊξεις αλλά υποστηρίζον-
τας πώς ο ιστορικός υλισμός δεν ενέχει μία τέτοια θεολογία.
χαρακτηριστική του λόγου της σοσιαλδημοκρατίας.

«Τήν εικόνα των σκλαβωμένων προγόνων»: ή μαρξιστική
προσδοκία είναι στραμμένη προς τό παρελθόν, είναι ή ευθύνη
έναντι των ταπεινωμένων του παρελθόντος. Δεν είναι, όφεί-
λει νά μήν είναι, μία προσπάθεια δομημένη σύμφωνα μέ τά πρό-
τυπα των θεωρητικών της προόδου του ΙΗ' αιώνα πού θεωρού-
σαν, όπως τούς κατηγορούσε ο Χέρντερ, ότι οι παρελθούσες
γενιές ήταν μόνο μέσα στην ύπηρεσία των έπερχομένων. Ο
Όμηρος δεν είναι μία προεργασία του Βιργίλιου, έλεγε ο Έγε-
λος. Η θεολογική υποστήριξη του ιστορικού υλισμού δεν εί-
ναι έσχατολογική αλλά «μεσσιανική»¹³ μέ την έννοια ότι πρέ-
πει ο ιστορικός υλιστής νά δρᾷ σάν νά ήταν έπιφορτισμένος
άπό τούς καταπιεσμένους του παρελθόντος μέ την εκδίκησή
τους, νά δρᾷ ο ίδιος ως ο Λυτρωτής τους.

Αυτό σημαίνει πώς ο μαρξιστής δεν ακολουθεί τυφλά έναν
κομματικό μηχανισμό πού του έγγυάται τή μελλοντική άποτε-
λεσματική διεκπεραίωση των προσδοκιών του. Δεν πιστεύει
στην έν γένει πρόοδο, δηλαδή δεν θεωρεί πώς ή πρόοδος έχει
έναν ένιαίο και νομοτελειακό χαρακτήρα. Δεν τρέφει καμιά
αυταπάτη σχετικά μέ τόν πρωτοποριακό χαρακτήρα της τε-
χνολογικής προόδου. Ένα κόμμα μπορεί νά γίνει όργανο χει-
ραφέτησης, αλλά και ύποδούλωσης. Η τεχνολογική ανάπτυ-
ξη παράγει μέσα πού τίθενται στην ύπηρεσία της άπελευθέρω-
σης αλλά και της καταπίεσης, όπως στους έθνικοσοσιαλιστές
«τεχνοκράτες». Η καλύτερη εκμετάλλευση της φύσης, εφόσον

ακριβώς λογίζεται ως εκμετάλλευση, δυναστεύση, καταπίεση
μπορεί καλύτερα νά ενισχύνει την εκμετάλλευση, καταπίεση και
δυναστεύση των έργατων, ενώ ή χειραφέτησή τους άπαιτεί και
μιά άλλη αντιμετώπιση της φύσης. Η φύση δεν είναι ένα υλι-
κό άπόθεμα πού υπακούει στά τεχνοκρατικά κελεύσματα (ένα
θέμα πού έμελλε νά αναπτύξει ο Χάιντεγγερ, μολονότι ύπηρε-
ί έθνικοσοσιαλιστής ο ίδιος)¹⁴ αλλά μία δεξαμενή δυνατοτήτων
πού τίς πραγματώνει ή τεχνική.

Τό κείμενο του Μπένγιαμιν πού αναπτύσσει αυτές τίς θέσεις
είναι αυτό πού ακολουθεί. Πρόκειται για τό τελευταίο κείμε-
νό του. Ο Μπρέχτ σημείωνε σχετικά: «Ο Μπένγιαμιν στρε-
φεται κατά των παραστάσεων της ιστορίας ως μιᾶς πορείας,
της προόδου ως ενός δυναμικού έγχειρήματος φρόνιμων άν-
θρώπων, της έργασίας ως της πηγής του ήθους, των έργατων
ως των προστατευομένων της τεχνικής κλπ. Χλευάζει τή φρά-
ση πού άκούγεται συχνά ότι πρέπει νά εκπλήσσει κανείς πού
κάτι σάν τόν φασισμό είναι δυνατόν νά υπάρχει "άκόμη σ' αυ-
τόν τόν αιώνα" (λές και δεν είναι ο καρπός όλων των αιώνων).

— Κοντολογίς αυτή ή σύντομη έργασία είναι σαφής και ξεκα-
θαρίζει τά πράγματα (παρ' όλα τά μεταφορικά και τά ιουδαί-
κά) και αναλογίζεται κανείς μέ τρόμο πόσοι λίγοι είναι έτοι-
μοι έστω νά παρεξηγήσουν κάτι τέτοιο». ¹⁵ — Θ' αποφύγουμε
τήν παρεξήγηση αν δεν ξεχνάμε πώς ή θέση της είναι ότι ή πνευ-
ματική διάσταση του ιστορικού υλισμού συνίσταται στη μνή-
μη των βασάνων της ανθρωπότητας και όχι στην έπαγγελία
ένος λαμπρού μέλλοντος, στην εκδίκηση και όχι στην έσχατο-
λογία.

νάνος μεγάλος σκακιστής που κινούσε τό χέρι του άνδρείκε-
λου μέ νήματα. Μπορούμε νά φαντασθούμε ένα φιλοσοφικό
ανάλογο αυτής της διάταξης. Τό άνδρείκελο πού όνομάζεται
«ιστορικός υλισμός» μπορεί νά κερδίζει πάντα. Είναι άπολύ-
τα σέ θέση ν' αναμετρηθεί μέ τόν όποιονδήποτε, αν προστά-
ξει στην ύπηρεσία του τή θεολογία, ή όποία, ως γνωστόν, εί-
ναι σήμερα μικρή και άσχημη και όφείλει νά παραμένει άθεατη.

B'

«Η γενικευμένη έλλειψη φθόνου του έκάστοτε παρόντος απε-
ναντι στο μέλλον του, παρά τό μέγεθος της ιδιοτέλειας που πα-
ρατηρείται στά καθέκαστα, άποτελεί, γράφει ο Λότσε, "μια
άπό τίς πιο άξιοσημείωτες ιδιομορφίες της ανθρώπινης ψυχο-
σύνθεσης». Αυτή ή παρατήρηση σημαίνει πώς ή εικόνα της
ετυχίας πού φέρουμε χρωματίζεται έξ ολοκλήρου άπό τόν και-
ρό στόν όποίο μᾶς έχει τάξει ή πορεία της ύπαρξής μας. Είτι-

χία ικανή νά μᾶς προξενήσει φθόνο ὑπάρχει μόνο στὸν ἄερα πού ἐμεῖς ἔχουμε ἀναπνεύσει, ἀφορᾷ ἀνθρώπους στούς ὁποίους ἐμεῖς θά εἶχαμε μπορέσει νά μιλήσουμε, γυναῖκες πού θά μποροῦσαν νά εἶχαν δοθεῖ σέ μᾶς. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ παράσταση τῆς εὐτυχίας φέρει ἀναπόφευκτα τήν παράσταση τῆς λύτρωσης. Ἀκριβῶς τό ἴδιο συμβαίνει μέ τήν παράσταση τοῦ παρελθόντος πού ἐνδιαφέρει τήν ἱστορία. Τό παρελθόν φέρει ἕναν μυστικό δείκτη πού τό ἀναφέρει στή λύτρωση. Δέν θωπεύει τάχα ἐμᾶς τοὺς ἰδίους μιά πνοή τοῦ ἄερα πού περιέβαλλε τοὺς προγενέστερους; Δέν ὑπάρχει στίς φωνές πού ἀφουγκραζόμαστε μιά ἡχώ ὅσων ἔχουν σήμερα σιγήσει; Οἱ γυναῖκες πού πολιορκούμε μὴ δέν ἔχουν ἀδελφές πού [694] δέν πρόλαβαν νά γνωρίσουν; Ἄν εἶναι ἔτσι, οἱ προγενέστερες γενεές ἔχουν ὀρίσει κρυφά νά συναντηθοῦν μέ τή δική μας. Ἄν εἶναι ἔτσι, ἡ ἐποχή μας στή Γῆ ἦταν ἀναμενόμενη. Ἄν εἶναι ἔτσι, ἔχουμε προικισθεῖ ὅπως κάθε προηγούμενη γενιά μέ μιά ἀσθενή μεσαιωνική δύναμη στήν ὁποία τό παρελθόν ἐγείρει ἀξίωση. Δέν εἶναι εὐκολο νά τὰ βγάλουμε πέρα μ' αὐτή τήν ἀξίωση. Ὁ ἱστορικός ὑλιστής τό γνωρίζει καλά.

Γ'

Ὁ χρονικογράφος πού ἀφηγεῖται τά συμβάντα δίχως νά διακρίνει τά σημαντικά ἀπό τά ἀσήμαντα συμμορφώνεται μέ τήν ἀλήθεια, σύμφωνα μέ τήν ὁποία τίποτε ἄπ' ὅσα συνέβησαν κάποτε δέν πρέπει νά θεωρεῖται χαμένο γιά τήν ἱστορία. Βέβαια μόνο στή λυτρωμένη ἀνθρωπότητα ἀνήκει πλήρως τό παρελθόν της. Πράγμα πού σημαίνει πώς μόνον ἡ λυτρωμένη¹⁰ ἀνθρωπότητα μπορεῖ νά μνημονεύει τό παρελθόν της καθ' ὅλες τίς στιγμές του. Κάθε μιά ἀπό τίς βιωμένες στιγμές γίνεται μιά citation à l'ordre du jour [εὐφημος μνεία στήν ἡμερήσια διάταξη] — καί ἡ ἡμέρα αὐτή εἶναι ἀκριβῶς ἡ Ἡμέρα τῆς Κρίσεως.

Δ'

Πρῶτον μὲν τρέφεσθε καί ἐνδύεσθε, ὅτι αὐτομάτως ὑμετέρα ἐστὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Ἐγγelos, 1807

Ἡ πάλι τῶν τάξεων, πρὸς τήν ὁποία εἶναι πάντοτε στραμμένος ὁποῖος ἱστορικός ἔχει μαθητεύσει στὸν Μάρξ, εἶναι ἕνας ἀγώνας γιά ἐκεῖνα τὰ χυδαῖα καί ὕλικά πράγματα χωρὶς τὰ ὁποία δέν ὑπάρχουν ἐξευγενισμένα καί πνευματικά. Ὡστόσο, τὰ τελευταῖα δέν ἐμφανίζονται στήν ταξική πάλη ὡς ἡ λεία πού πηγαίνει στὸν νικητή. Ζοῦν στὸν ἀγῶνα ὡς πίστη, ὡς θάρρος, ὡς χιούμορ, ὡς πανουργία, ὡς προσήλωση, καί ἐνεργοῦν ἀναδρομικά. Δέν θά πάσουν νά ἀμφισβητοῦν ὁλοένα τήν ὁποιαδήποτε νίκη πέτυχαν ὁποτεδήποτε οἱ κυρίαρχοι. Ὅπως ὀρισμένα ἀνθη στρέφονται πρὸς τὸν ἥλιο, ἔτσι καί αὐτό πού ὑπῆρξε ἐπιζητᾷ νά στραφεῖ, δυνάμει ἐνός κρυφοῦ ἡλιοτροπισμοῦ, πρὸς ἐκεῖνο τὸν ἥλιο πού ἀνατέλλει στὸν οὐρανὸ τῆς ἱστορίας. [695] Ὁ ἱστορικός ὑλιστής ὀφείλει νά εἶναι γνώστης αὐτῆς τῆς ἀφανέστερης ἀπ' ὅλες τίς ἀλλαγές.

Ε'

Ἡ ἀληθινὴ εἰκόνα τοῦ παρελθόντος εἶναι φευγαλέα. Τό παρελθόν μπορεῖ νά συλληφθεῖ μόνον ὡς μιά εἰκόνα ἡ ὁποία, τῇ στιγμῇ ἀκριβῶς πού μπορεῖ ν' ἀναγνωρισθεῖ, πετιέται ἀστραπιαία γιά νά μὴν ξανάρθει. «Ἡ ἀλήθεια δέν θά μᾶς ξεφύγει»

— αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Γκότφριντ Κέλλερ¹¹ ἐντοπίζει ἀκριβῶς τό σημεῖο στήν ἱστορικιστικὴ εἰκόνα γιά τήν ἱστορία πού τέμνεται ἀπὸ τὸν ἱστορικό ὑλισμό. Γιατί μιά ἀνεπανάληπτη εἰκόνα τοῦ παρελθόντος κινδυνεύει νά χαθεῖ ὁποτεδήποτε τό παρόν δέν ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτό του ὡς στόχο τοῦ συγκεκριμένου παρελθόντος.¹²

ΣΤ'

Ἀρθρώνω ἱστορικά τὰ περασμένα δέν σημαίνει πώς τὰ γνωρίζω «ὅπως ἀκριβῶς ὑπῆρξαν». Σημαίνει πώς συλλαμβάνω ἀνάμνηση ἔτσι ὅπως πετιέται ἀστραπιαία τῇ στιγμῇ ἐνός κινδύνου.¹³ Γιά τὸν ἱστορικό ὑλισμό εἶναι σημαντικό ν' ἀποτυπώνει τήν εἰκόνα τοῦ παρελθόντος ἔτσι ὅπως τῇ δέχεται τό ἀπροετοίμαστο ἱστορικό ὑποκείμενο τῇ στιγμῇ τοῦ κινδύνου. Ὁ κίνδυνος ἀπειλεῖ τὸ περιεχόμενο τῆς παράδοσης ὅσο καί τοὺς ἀποδέκτες της. Ἕνας καί ὁ αὐτός κίνδυνος σοδεῖ γιά τὰ δύο: νά γίνουν ὄργανα τῆς ἀρχουσας τάξης. Σέ κάθε ἐποχὴ πρέπει νά ἀναλαμβάνεται ξανά ἡ προσπάθεια τοῦ νά ἀποσπασθεῖ ἡ παράδοση ἀπὸ τὸν κομπορμισμὸ πού εἶναι ἐτοιμος νά τὴν κυριεύσει. Ὁ Μεσσίας δέν ἔρχεται ἄλλωστε μόνον ὡς ὁ Λυτρωτῆς· ἔρχεται ὡς ὁ νικητῆς τοῦ Ἀντίχριστου. Τό χάρισμα ν' ἀναζωπυρῶνει στὰ περασμένα τὴ σπῖθα τῆς ἐλπίδας ἀνήκει μόνο σ' ἐκεῖνον τὸν ἱστοριογράφο πού ἔχει ἐμπειδῶσει ὅτι ἀκόμη καί οἱ νεκροὶ δέν θά εἶναι ἀσφαλεῖς ἀπὸ τὸν ἐχθρό, ἂν νικήσει. Καί τοῦτος ὁ ἐχθρὸς δέν ἔχει πάψει νά νικά.

Ζ'

Σκέψου τό σκοτάδι καί τήν παγωνιά
Σέ τούτην τήν κοιλάδα τῶν δακρῶν

Μπρέχτ, Ἡ ὅπερα τῆς πεντάρας

[696] Ὁ Φυστέλ ντέ Κουλάνζ¹⁴ συμβουλεύει τὸν ἱστορικό ποιὶ θέλει νά ξαναζήσει μιά περασμένη ἐποχὴ νά σθῇ ἀπὸ τὸ μυαλό του ὅσα γνωρίζει γιά τὴ μετέπειτα πορεία τῆς ἱστορίας. Δέν ὑπάρχει ἀρτιότερος χαρακτηρισμὸς τῆς συμπεριφορᾶς μέ τήν ὁποία ἐξέκοψε ὁ ἱστορικός ὑλισμός. Πρόκειται γιά συναισθηματικὴ ταύτιση.¹⁵ Καταγωγὴ της εἶναι ἡ χαύνωση τῆς καρδιάς, ἡ ἀκηδία (acedia), ἡ ὁποία δέν ἔχει τό κουράγιο νά κυριεύσει τὴ γνήσια ἱστορικὴ εἰκόνα πού πετιέται φευγαλέα. Οἱ μεσαιωνικοὶ θεολόγοι τῇ θεωροῦσαν αἰτία τῆς θλίψης.¹⁶ Ὁ Φλωμπέρ πού τὴν εἶχε γνωρίσει γράφει: Peu de gens devineront combien il a fallu être triste pour ressusciter Carthage (Λίγοι θά μαντέψουν πόση θλίψη χρειάστηκε γιά ν' ἀναδιώσω τὴν Καρχηδόνα).¹⁷ Ἡ φύση αὐτῆς τῆς θλίψης εἶναι σαφέστερη ἂν ρωτήσουμε μέ ποιὸν ἀκριβῶς ταυτίζεται συναισθηματικά ὁ ἱστοριογράφος πού ἀσπάζεται τὸν ἱστορικισμό. Ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀναπόφευκτη: Μὲ τὸν νικητή. Οἱ ἐκάστοτε κυρίαρχοι εἶναι δὲ κληρονόμοι ὅσων ὑπῆρξαν νικητές. Κατὰ συνέπεια ἡ συναισθηματικὴ ταύτιση μὲ τὸ νικητὴ ὀφελεῖ πάντα τοὺς ἐκάστοτε κυρίαρχους. Αὐτὰ ἀρκοῦν γιά τὸν ἱστορικό ὑλιστῆ. Ὅποιος ἔχει ἀναδειχθεῖ νικητῆς μέχρι σήμερα συμμετέχει στήν πομπή τοῦ θριάμβου τῶν σημερινῶν κυρίαρχων πού παρελαύνουν πάνω ἀπ' ὅσους κείνται σήμερα συντετριμμένοι. Ὅπως συνηθίζοταν πάντα, τὰ λάφουρα ἀκόλουθοῦν τὸν θρίαμβο. Χαρακτηρίζονται ὡς πολιτιστικοὶ θησαυροί. Ὁ ἱστορικός ὑλιστής τοὺς ἐξετάζει ἀποστασιοποιημένα. Γιὰ τὸν δέν μπορεῖ ν' ἀναλογίζεται χωρὶς φρίκη τὴν καταγωγὴ ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν πολιτιστικῶν θησαυρῶν πού ἔχει μπροστά του. Δέν ὀφείλουν τὴν

υπαρξή τους μόνο στον κόσμο των μεγαλοφυϊών που τους δημιούργησαν αλλά και στον ανώνυμο μόχθο των συγχρόνων τους. Δεν μαρτυρούν ποτέ επιτεύγματα πολιτισμού χωρίς συγχρόνως να μαρτυρούν βαρβαρότητα. Όπως αυτοί δεν είναι άμοιροι βαρβαρότητας, έτσι δεν είναι άμοιρη και η διαδικασία της παράδοσης με την οποία μεταβιβάστηκαν από τον έναν στον άλλο. Ο ιστορικός ύλιστής αποστασιοποιείται λοιπόν [697] όσο το δυνατόν από αυτήν. Θεωρεί έργο του να ξυστρίξει την ιστορία ανάτρηχα.¹⁸

Η'

Η παράδοση των καταπιεσμένων μας διδάσκει πώς η «κατάσταση έκτάκτου ανάγκης» που ζούμε είναι ο κανόνας. Πρέπει ν' αποκτήσουμε μία αντίστοιχη έννοια ιστορίας. Τότε θα δούμε ότι έργο μας είναι να προκαλέσουμε την πραγματική κατάσταση έκτάκτου ανάγκης και αυτό θα βελτιώσει τη θέση μας στον αγώνα ενάντια στον φασισμό. Εύνοει σημαντικά τον φασισμό το γεγονός ότι οι αντίπαλοί του επαγγέλλονται έναντιόν του την πρόοδο ως ιστορικό ρυθμιστικό κανόνα. — Η κατάπληξη ότι τα πράγματα που διώνουμε είναι «άκόμενη» δυνατόν τον εικοστό αιώνα δεν συνιστά φιλοσοφική στάση.¹⁹ Δεν αποτελεί άφετηρία μιάς γνώσης, εκτός αν πρόκειται για τη γνώση πώς δεν εϋσταθεί ή παράσταση της ιστορίας που τη γεννά.

1. Hamma Arendt, «Εισαγωγή στον W. Benjamin», *Illuminations*, Schocken Books, Νέα Υόρκη 1969, σ. 11.

2. *Schriften*, Suhrkamp, Φραγκφούρτη 1955, 2 τ. *Briefe*, Suhrkamp, Φραγκφούρτη 1966, 2 τ.

3. Ο.π., σ. 3-4.

4. Βλ. τὰ μεταφρασμένα: *Δοκίμια για τον Μπρέχτ*, «Πύλη», Αθήνα 1972, 1977. Σάουλ Μπλωντλάιρ, Ένας λυρικός στην άκμή του καπιταλισμού, «Αλεξάνδρεια», Αθήνα 1994 και τρεις μελέτες που γίνουν μεταφρασθεί μαζί με το κείμενο που παρουσιάζουμε παρακάτω (σε νέα μετάφραση): *Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας. Ο σουρεαλισμός. Για την εικόνα του Προύστ. «Ουτοπία»*, Αθήνα 1983.

5. Βλ. Γ. Φ., «Κατάφαση και έγνοια», *Πολίτης δεκαπενθήμερος*, τχ. 12, 1995.

6. B. Brecht, *Arbeitsjournal*, A' τόμος 1938-1942, Φραγκφούρτη 1973, σ. 294' παρατίθεται στο *Gesammelte Schriften*, Band I.2, Suhrkamp, Φραγκφούρτη 1974, σ. 1228.

7. Walter Benjamin, «Über den Begriff der Geschichte», *Gesammelte Schriften*, Band I.2, Suhrkamp, Φραγκφούρτη 1974, σ. 691-704. Κείμενο αρχικά δημοσιευμένο με τον τίτλο: «Θέσεις για την φιλοσοφία της ιστορίας». Η σελιδοποίηση αναφέρεται στην μετάφραση εντός αγκυλών. — Μία μετάφραση του κειμένου υπάρχει ήδη στα ελληνικά από τον Μηνά Παράσχη. Έχει κυκλοφορήσει το 1983 από τις εκδόσεις «Ουτοπία» με τον τίτλο Β. Μπ., *Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας. Ο σουρεαλισμός. Για την εικόνα του Προύστ*. Σε πολλά σημεία διαφωνούμε με τις λύσεις που προτείνει. Περιέχει και ελάχιστα λάθη.

8. Rudolf Hermann Lotze (1817-1889), προσπάθησε να συμβιβάσει τις αιτιοκρατικές θετικές επιστήμες με τον τελεολογικό ιδεαλισμό ιδρυτής της ψυχολογίας.

9. Reflexion.

10. Η μερική μετάφραση του ίδιου του Μπ. στα γαλλικά (*Gesammelte Schriften*, δ.π. Band I.3, σ. 1260-1266) λέει εδώ: *rétable*, «ἀποκατεστημένη» (σ. 1261).

11. Gottfried Keller (1819-1890), Έλβετός ποιητής και λογοτέχνης φροϊεμπραχικής έμπνεύσεως που σημαδεύει τη μετάβαση από τον ρομαντισμό στον ρεαλισμό.

12. als in ihm gemeint, «ως έννοημένο σ' αυτήν την εικόνα».

13. Η γαλλική μετάφραση είναι σαφέστερη (σ. 1262): Έργο του ιστορικού κατά τον Ράνκε [Leopold von Ranke, 1795-1886, κύριος αντιπρόσωπος του ιστορισμού] είναι «να περιγράψει το παρελθόν όπως υπήρξε». Αυτός ο όρισμός είναι έντελώς πλασματικός. Η γνώση του παρελθόντος μοιάζει μάλλον με την πράξη διά της οποίας επανέρχεται σ' έναν άνθρωπο τη στιγμή ενός ξαφνικού κινδύνου μιά ανάμνηση που τον σώζει.

14. Fustel de Coulanges (Numa Denis, 1830-1889), Γάλλος ιστορικός που υποστήριζε πώς η ιστορία μπορεί να συγκροτηθεί ως επισημή. *La cité antique*, 1864.

15. Einfühlung, «έμπάθεια». Γαλλική μετάφραση (δ.π.): *une identification affective* (Einfühlung).

16. Προσθήκη γαλλικής μετάφρασης (δ.π.): οι όποιοι την προσέλα- τεύθηκαν ως ένα από τὰ επτά θανάσιμα αμαρτήματα.

17. Έννοει στην *Salammbô* (1862).

18. *die Geschichte gegen den Strich zu bürsten* δηλ. να μη δια- τρέχει την ιστορία ακολουθώντας την πεπατημένη.

19. Κατάπληξη, «θανυμάζιν»: Staunen. Ο Μπ. αναφέρεται στον τόπο της αρχαίας φιλοσοφίας σύμφωνα με τον οποίο το «θανυμάζιν» (δηλ. η έκπληξη, η άπορία με τη σημερινή σημασία της λέξης) είναι ή άφετηρία της φιλοσοφικής γνώσης.

20. Gerhard Scholem, *Grub vom Angelus*.

21. Bestimmung.

Τό πτερό μου είναι έτοιμο νά πετάξει
εὐχαρίστως θά ἐπέστρεφα
γιατί κι ἄν ἔμενα γιά ζώντα χρόνο
θά εἶχα ἐλάχιστη τύχη.

Γκέρχαρτ Σόλεμ, Χαιρετισμός τοῦ Ἀγγέλου²⁰

Υπάρχει ἕνας πίνακας τοῦ Κλέε πού ὀνομάζεται Angelus Novus (Νέος Ἀγγελος). Ἀπεικονίζει ἕναν ἄγγελο πού μοιάζει ἑτοιμος ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπό κάτι στό ὁποῖο ἔχει προσηλωμένο τό βλέμμα. Τά μάτια του εἶναι γουρλωμένα, ἔχει μείνει μέ τό στόμα ἀνοιχτό, τό πτερό του εἶναι ἀπλωμένα. Ἔτσι πρέπει νά μοιάζει ὁ ἄγγελος τῆς ἱστορίας. Ἔχει τό πρόσωπο στραμμένο πρὸς τό παρελθόν. «Ο, τι σέ μάς ἐμφανίζεται ὡς ἄλυσίδα συμβάντων αὐτός τό βλέπει ὡς μιά μοναδική καταστροφή πού σωρεῖται ἀκατάπαυστα ἐρείπια ἐπὶ ἐρείπων καί τοῦ τά ρίχνει στά πόδια. Ὁ ἄγγελος θά ἤθελε νά σταθεῖ, ν' ἀναστήσει τοὺς νεκρούς καί νά ἐπανενώσει τά συντρίμμια. Ἀλλά μία καταιγίδα [698] πού φυσᾷ ἀπό τόν Παράδεισο ἔχει παγιδεῦεῖ στά πτερά του καί εἶναι τόσο ἰσχυρή πού ὁ ἄγγελος δέν μπορεῖ πιά νά τά κλείσει. Ἡ καταιγίδα τόν σπρώχνει ἀσυγκράτητα στό μέλλον, στό ὁποῖο ἔχει στραμμένα τά νῶτα, ἐνῶ μπροστά του ὁ σωρός τῶν ἐρειπίων μεγαλώνει ὡς τόν οὐρανό. Αὐτή ἡ καταιγίδα εἶναι ὁ, τι ὀνομάζουμε «πρόοδο».

I

Σκοπός τῶν θεμάτων διαλογισμοῦ πού ὑποδείκνυε ὁ μοναστικός κανόνας στοὺς μοναχοὺς ἦταν νά τοὺς ἀποστρέφουν ἀπό τά ἐγκόσμια. Τό σκεπτικό πού ἀκολουθῶ ἐδῶ ἔχει παρόμοια ἀφορμή.²¹ Τῇ στιγμῇ πού οἱ πολιτικοὶ στοὺς ὁποίους οἱ ἔχθροί τοῦ φασισμού εἶχαν ἐναποθέσει τίς ἐλπίδες τους ἔχουν ὑποταγεῖ καί βαθαίνουν τήν ἥττα τους προδίδοντας τόν ἴδιο τους τό σκοπό,²² τό παρόν σκεπτικό ἀποβλέπει στόν ἀπεγκλωβισμό τοῦ πολίτη κοσμοῦ ἀπό τά δίχτυα στά ὁποῖα τόν ἔχουν τυλίξει ἐκεῖνοι. Παρατηρῶ ἀρχικά πῶς ἡ ἀγύριστη πίστη αὐτῶν τῶν πολιτικῶν στήν πρόοδο, ἡ ἐμπιστοσύνη τους στή «μαζική δάση» τους καί τέλος ἡ δουλική ἔνταξή τους σ' ἕναν ἀνεξέλεγκτο μηχανισμό ὑπῆρξαν τρεῖς ὅψεις τοῦ ἴδιου τοῦ πράγματος.²³ Προσπαθῶ νά δώσω μιά αἴσθηση τοῦ πόσο ἀκριβὰ πρέπει νά πληρώσει ἡ τρέχουσα σκέψη μιά παράσταση τῆς ἱστορίας πού ἀποφεύγει κάθε συνενοχή μέ τήν παράσταση στήν ὁποία ἐξακολουθοῦν νά εἶναι προσκολλημένοι αὐτοὶ οἱ πολιτικοί.

IA

Ὁ κομπορμισμός ἦταν ἐγκατεστημένος στή σοσιαλδημοκρατία ἀπό τήν ἀρχή καί δέν φωλιάζει μόνο στήν πολιτική τακτική της ἀλλά καί στίς οἰκονομικές ἀντιλήψεις της.²⁴ Ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς αἰτίες τῆς κατοπινῆς της κατάρρευσης. Τίποτε δέν ἔχει διαφθείρει τόν Γερμανό ἐργάτη τόσο πολύ ὅσο ἡ δοξασία πῶς αὐτός ἀκολουθεῖ τό ρεῦμα. Νόμιζε πῶς ἀκολουθεῖ τή ροή ἑνός ποταμοῦ πού ἡ κλίση του εἶναι ἡ τεχνολογική²⁵ ἀνάπτυξη. Ἀπό ἐκεῖ δέν ἔμενε παρά ἕνα δῆμα μέχρι τήν ψευδαίσθηση πῶς ὅταν δουλεύει κανεὶς στό ἐργοστάσιο προσφέρει μιά πολιτική ὑπηρεσία ἐπειδὴ αὐτή ἡ δουλειά εἶναι ἐνταγμένη στό συρ-

μό τῆς τεχνολογικῆς προόδου. [699] Στούς Γερμανοὺς ἐργάτες ἡ παλαιὰ προτεσταντική ἠθική τῆς ἐργασίας ἀναστήθηκε πανηγυρικά ὑπὸ ἐκκοσμηκευμένο σχῆμα. Τό Πρόγραμμα τῆς Γκότα φέρει ἤδη ἵχνη τῆς σχετικῆς σύγχυσης. Ὅρίζει τήν ἐργασία ὡς «τὴν πηγὴ κάθε πλούτου καί κάθε πολιτισμοῦ». Ὁ Μάρξ μυρίσθηκε τό κακό καί ἀντέτεινε πῶς ὁ ἄνθρωπος πού δέν διαθέτει καμία ἄλλη ιδιοκτησία ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ του δύναμη «εἶναι ἀναγκαστικά ὁ δούλος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων πού ἔκαμαν τοὺς ἑαυτοὺς τους ιδιοκτῆτες». Μολαταῦτα ἡ σύγχυση συνέχισε νά διαδίδεται καί λίγο ἀργότερα ὁ Γιόζεφ Ντῆτσογκεν²⁶ διακήρυξε: «Ἡ ἐργασία εἶναι ὁ Σωτῆρας τῆς νεότερης ἐποχῆς... Ἡ... βελτίωση τῆς ἐργασίας... συνιστᾷ τὸν πλοῦτο πού εἶναι τώρα ἱκανός νά ἐκπληρώσει ὁ, τι δέν κατόρθωσε προηγουμένως κανένας Λυτρωτής». Αὐτὴ ἡ χυδαία μαρξιστικὴ ἀντίληψη²⁷ τοῦ τί εἶναι ἡ ἐργασία παραδίδει τὸ ἐρώτημα τοῦ πῶς τό προϊόν τους ὠφελεῖ τοὺς ἐργάτες ὅσο δέν μποροῦν νά τό ἔχουν στή διάθεσή τους. Θέλει νά βλέπει²⁸ μόνο τίς προόδους στήν κυριαρχία τῆς φύσης καί ὄχι τίς ὀπισθοδρομήσεις τῆς κοινωνίας. Ἐμφανίζει ἤδη τὰ τεχνοκρατικά γνωρίσματα πού ἀπαντῶνται ἀργότερα στόν φασισμό. Ἀνάμεσα τους βρίσκεται μιά ἔννοια φύσης πού ἀπομακρύνεται μέ δυσσώϊνο τρόπο ἀπὸ ἐκείνη τῶν σοσιαλιστικῶν οὐτοπιῶν πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848. Ὅπως γίνεται πλέον κατανοητὴ, ἡ ἐργασία ἰσοδυναμεῖ μέ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς φύσης πού ἀντιδιαστέλλεται μέ ἀφελή αὐταρέσκεια πρὸς τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ προλεταριάτου. Σέ σύγκριση μ' αὐτὴν τὴ θετικιστικὴ ἀντίληψη οἱ φαντασιώσεις ἐνός Φουριέ, πού ἔδωσαν πολλές ἀφορμές χλευασμοῦ του, ἀποδεικνύονται ἀπροσδόκητα σώφρονες. Σύμφωνα μέ τόν Φουριέ, ἀποτέλεσμα τῆς καλὰ ὀργανωμένης συνεταιριστικῆς ἐργασίας θά εἶναι ὅτι τέσσερα φεγγάρια θά φτάσουν νά φωτίζουν τὴ γῆνιν νύχτα, ὅτι οἱ πάγοι θά ὑποχωρήσουν ἀπὸ τοὺς πόλους, ὅτι τὸ θαλασσίνο νερό θά πάψει νά εἶναι ἀλμυρὸ καί ὅτι τὰ ἄγρια θηρία θά τεθοῦν στήν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου. «Ὅλ' αὐτὰ εἰκονίζονται μιά ἐργασία ἡ ὁποία ὄχι μόνο δέν ἐκμεταλλεύεται τὴ φύση ἀλλὰ εἶναι ἀντίθετα ἱκανὴ νά τῆς ἐκμαιεῖ τὰ πλάσματα πού κοιμούνται στά σπλάχνα της ὡς δυνατότητες. Ἐκείνη ἡ φύση ἡ ὁποία «ὑπάρχει δωρεάν», σύμφωνα μέ μιά ἔκφραση τοῦ Ντῆτσογκεν, ἀποτελεῖ συμπλήρωμα τῆς διεφθαρμένης ἔννοιας τῆς ἐργασίας.

IB

[700] Χρειαζόμαστε τὴν ἱστορικὴ γνώση, τὴν χρειαζόμαστε ὅμως ἀλλιῶτικα ἀπ' ὁ, τι τὴν χρειάζεται ὁ καλομαθημένος ἀργόσχολος μέσα στόν κῆπο τῆς γνώσης.

Νίτσε, Περί τῶν ἐπιβλαβῶν καί τῶν ἐπωφελῶν ἐπιπτώσεων τῆς ἱστορίας στή ζωή²⁹

Υποκείμενο³⁰ τῆς ἱστορικῆς γνώσης εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἀγωνιζόμενη, καταπιεσμένη τάξη. Στόν Μάρξ ἐμφανίζεται ὡς ἡ τελευταία ὑποδουλωμένη, ὡς ἡ ἐκδικήτρια τάξη, πού ὀλοκληρώνει τὸ ἔργο τῆς ἀπελευθέρωσης στό ὄνομα τῶν γενεῶν πού ἠττήθηκαν. Αὐτὴ ἡ συνείδηση πού κυριάρχησε πάλι γιὰ λίγο στόν Σπάρτακο ἦταν πάντα ἀποκρουστικὴ γιὰ τὴ σοσιαλδημοκρατία. Μέσα σέ τρεῖς δεκαετίες ἡ σοσιαλδημοκρατία κατόρθωσε νά σῇσει σχεδόν τὸ ὄνομα ἐνός Μπλανκί, πού τό ἄκουσμά του συνέγειρε τόν περασμένο αἰώνα. Προτιμοῦσε νά ἀναθέτει στήν ἐργατικὴ τάξη τὸ ρόλο λυτρωτῆ τῶν ἐπερχόμενων γενε-

ων. Έτσι απονεύρωνε τις μεγαλύτερες δυνάμεις της. Μιατη
τή διαπαιδαγώγηση ή τάξη ξέμαθε τόσο τό νά μισεί όσο και
νά θυδιάζεται. Γιατί και τά δύο τροφοδοτούνται από την ει-
κόνα των σκλαβωμένων προγόνων, όχι από τό ιδεώδες των απε-
λευθερωμένων έγγονών.

II'

*Όμως κάθε μέρα ή υπόθεσή μας γίνεται καθα-
ρότερη και ό λαός κάθε μέρα έξυπνότερος.*

Γιόζεφ Ντήτσγκεν.
Σοσιαλδημοκρατική Φιλοσοφία

Η έννοια προόδου πού καθόριζε τή θεωρία και ακόμη περισ-
σότερο τήν πράξη τής σοσιαλδημοκρατίας δέν έμενε πιστή στήν
πραγματικότητα αλλά ένείχε μία δογματική άξίωση. Όπως
είκονιζόταν στά μυαλά των σοσιαλδημοκρατών ή πρόοδος
ήταν, πρώτον, πρόοδος τής ίδιας τής ανθρωπότητας (όχι μό-
νο των δεξιότητων και γνώσεών της). Δεύτερον, ήταν μία πρόο-
δος χωρίς δυνατή κατάληξη³¹ (πράγμα πού αντιστοιχούσε σέ

23. Η γαλλική μεταφραση είναι σαφέστερη (σ. 1263-1264): Έγω έκ-
κινώ από την πεποίθηση ότι τά θεμελιώδη κακώς κείμενα (vices) τής
άριστερης πολιτικής είναι άλληλένδετα. Από αυτά τά κακώς κείμενα
καταγγέλλω κυρίως τρία: τήν τυφλή πίστη στήν πρόοδο· μία τυφλή
πίστη στή δύναμη, τήν ορθότητα και τήν ταχύτητα των αντιδράσεων
πού σχηματίζονται στίς μάζες· μία τυφλή πίστη στό κόμμα.

24. Vorstellungen.

25. technische.

26. Josef Dietzgen (1828-1888), σοσιαλδημοκράτης φιλόσοφος πού
άνέπτυξε παράλληλα και ανεξάρτητα μέ τόν Μάρξ και τόν Ένγκελς
μία γνωσιοθεωρία συγγενική τού διαλεκτικού υλισμού.

27. Begriff.

28. wahr haben.

29. Nietzsche, *Vom Nutzen and Nachteilder Historie für das
Leben*, [1874/ Μτφ. Ν. Σκουτεροπούλου, *Ιστορία και ζωή*, «Γνώ-
ση», Αθήνα 1993, σ. 13.

30. Γαλλική μετάφραση (σ. 1264): l'artisan = ό πρωτεργάτης.

31. unabschließbarer, «μή άποπερατώσιμη».

μία ικανότητα της ανθρωπότητας νά τελειοποιείται ἐπ' ἄπειρον). Τρίτον, θεωροῦνταν ἀκαταμάχητη³⁷ (πρόοδος πού ἀκολουθεῖ αὐτομάτως εὐθεία ἢ σπειροειδῆ τροχιά). Καθένα ἀπὸ αὐτά τὰ κατηγορήματα εἶναι ἀμφισβητήσιμο καὶ ἐπιδέχεται καθένα κριτική. Ὡστόσο, |701| ὅταν ἔχουν ἐξαντληθεῖ ὅλα τὰ περιθώρια, ἡ κριτικὴ εἶναι ἀναγκασμένη νά διαπεράσει αὐτά τὰ κατηγορήματα καὶ νά ἐστιάζει στοῦ ἐπίκαιρο στοιχείου τους. Ἡ παράσταση τῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπινου γένους στήν ἱστορία δέν ὑπάρχει χωρὶς τὴν παράσταση μιᾶς πορείας τῆς ἱστορίας μέσα σ' ἓναν ὁμοιογενή καὶ κενό χρόνο. Ἡ κριτικὴ τῆς παράστασης αὐτῆς τῆς πορείας πρέπει νά ἀποτελέσει τὴ βάση γιὰ τὴν κριτικὴ τῆς παράστασης τῆς προόδου ἐν γένει.

ΙΑ'

Σκοπὸς ἡ καταγωγή.

Κάρλ Κράους, *Ρήσεις σέ στίχους Α*³³

Ἡ ἱστορία ἀποτελεῖ ἀντικείμενο μιᾶς κατασκευῆς τῆς ὁποίας τόπος δέν εἶναι ὁ ὁμοιογενὴς καὶ κενὸς χρόνος ἀλλὰ ὁ χρόνος πού πληροῦται ἀπὸ τωρινό χρόνο.³⁴ Ἐτσι ἡ ἀρχαία Ρώμη ὑπῆρξε γιὰ τὸν Ροδεσπιέρο ἓνα παρελθόν γεμάτο τωρινό χρόνο πού ὁ ἴδιος ἀπέσπασε ἀπὸ τὸ ἱστορικό συνεχές. Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση κατανοοῦσε τὸν ἑαυτὸ της ὡς μία Ρώμη πού ξανάρθε. Ἐπανάφερε τὴν ἀρχαία Ρώμη ὅπως ἀκριδῶς ἡ μόδα |τό ρετρό| ἐπανάφερε ἐνδυμασίες τοῦ παρελθόντος. Ἡ μόδα μυρίζεται τὸ ἐπίκαιρο ὅσοδήποτε βαθιά κι ἂν σαλεύει στὶς συστάδες τοῦ ἄλλοτε. Εἶναι ἓνα ἄλμα τίγρης πρὸς τὸ παρελθόν. Αὐτὸ τὸ ἄλμα, ὥστόσο, πραγματοποιεῖται σέ μίαν ἀρένα πού τελεῖ ὑπὸ τίς διαταγὲς τῆς ἀρχουσας τάξης. Τὸ ἴδιο ἄλμα κάτω ἀπὸ τὸν ἀνοιχτό οὐρανὸ τῆς ἱστορίας εἶναι τὸ διαλεκτικό ἄλμα, δηλαδή τὸ πῶς ὁ Μάρξ καταλάβαινε τὴν ἐπανάσταση.

ΙΕ'

Ἡ συνείδηση ὅτι διαρρηγνύουν τὸ ἱστορικό συνεχές προσιδιάζει στὶς ἐπαναστατικὲς τάξεις τῆ στιγμῆς τῆς δράσης τους. Ἡ Μεγάλῃ Ἐπανάστασι εἰσήγαγε ἓνα νέο ἡμερολόγιο. Ἡ ἡμέρα θέσπισης ἐνός ἡμερολογίου εἶναι ἓνα εἶδος ἱστορικῆς βραχυγραφίας.³⁵ Καὶ κατὰ δάθος εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡμέρα πού ἐπανερχεται ὁλοένα μέ τὴ μορφή τῶν ἀργιῶν³⁶ ἡμερῶν ἐνθύμησης.³⁷ Τὰ ἡμερολόγια δέν μετροῦν λοιπὸν τὸ χρόνο |702| ὅπως τὰ ρολόγια. Συνιστοῦν μνημεῖα μιᾶς ἱστορικῆς συνείδησης τῆς ὁποίας οὔτε τὸ παραμικρὸ ἴχνος δέν φαίνεται νά ὑπάρχει πιά στήν Εὐρώπῃ τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια. Ἐνα ἐπεισόδιο τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1830 τιμοῦσε ἀκόμη αὐτὴ τὴ συνείδηση. Ὅταν ἔπεσε τὸ δρόδου τῆς πρώτης ἡμέρας ὁδομαχιῶν πυροβολήθηκαν τὰ ρολόγια τῶν καμπαναριῶν³⁸ σέ πολλὰ σημεῖα τοῦ Παρισιοῦ, ταυτόχρονα καὶ χωρὶς συνεννόηση. Ἐνας αὐτόπτης μάρτυρας, πού ἴσως χρωστοῦσε τίς μαντικές του ικανότητες στήν ὁμοιοκαταληξία, ἔγραψε τότε:

*Qui le croirait! on dit qu' irrités contre l'heure,
De nouveaux Josués, au pied de chaque tour,
Tiraient sur les cadrans pour arreter le jour.
(Ποιὸς θὰ τὸ πίστευε! Λένε πῶς δάζοντάς τα μέ τὴν ὥρα,
Ἐνας νέος Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ³⁹ κάτω ἀπὸ κάθε*

καμπαναριό

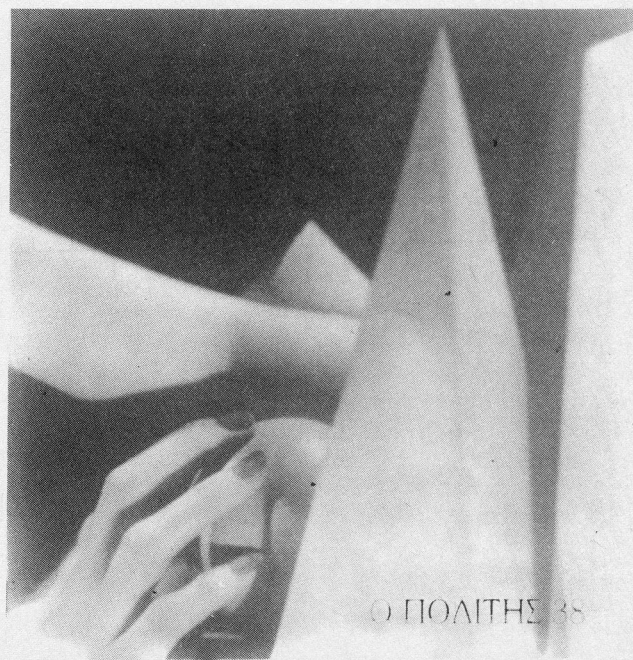
Πυροβολοῦσε τὰ ρολόγια γιὰ νά σταματήσει τὴν ἡμέρα)

ΙΣΤ'

Στὸν ἱστορικό ὕλιστῃ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἔννοια ἐνός παρόντος πού δέν ἀποτελεῖ μετάβαση ἀλλὰ ὅπου ὁ χρόνος σταματᾷ καὶ μένει ἀκίνητος. Γιατί αὐτὴ ἡ ἔννοια ὁρίζει ἐκεῖνο ἀκριδῶς τὸ παρόν ὅπου ὁ ἱστορικός ὕλιστῃ γράφει ἱστορία γιὰ λογαριασμό του.⁴⁰ Ὁ ἱστορικισμὸς παρουσιάζει τὴν «αἰώνια» εἰκόνα τοῦ παρελθόντος, ὁ δὲ ἱστορικός ὕλιστῃς μία δοκιμασμένη ἐμπειρία τοῦ παρελθόντος πού ἀκίνητοποιεῖται ὡς μοναδική. Ἀφήνει σέ ἄλλους τὸ προνόμιο νά ἀπομυζηθοῦν στοῦ μπουρδέλο τοῦ ἱστορικισμοῦ μέ τὴν πόρνη πού ὀνομάζεται «Μιά φορὰ κι ἓναν καιρὸ». Παραμένει κύριος τῶν δυνάμεών του: ἐπαρκῶς ἄντρας γιὰ νά διαρρήξει τὸ συνεχές τῆς ἱστορίας.

ΙΖ'

Ὁ ἱστορικισμὸς νομίμως κορυφώνεται στήν οἰκουμενικὴ ἱστορία.⁴¹ Ἡ ὕλιστικὴ ἱστοριογραφία διακρίνεται μεθοδολογικά ἀπὸ τὴν τελευταία ἴσως σαφέστερα παρὰ ἀπὸ ὅποιανδήποτε ἄλλη. Ἡ οἰκουμενικὴ ἱστορία δέν ἔχει καμία θεωρητικὴ σπονδύλωση. Ἡ μέθοδός της εἶναι ἀθροιστική: Ἐπιστρατεύει τὸ πλῆθος τῶν γεγονότων, γιὰ νά γεμίσει τὸν ὁμοιογενή καὶ κενό χρόνο. Ἀντίθετα ἡ ὕλιστικὴ ἱστοριογραφία στηρίζεται σέ μία κατασκευαστικὴ ἀρχή. Ἡ νόηση δέν εἶναι μόνον ἡ κίνηση τῶν σκέψεων ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκίνητοποίησή τους. Ὅταν ἡ σκέψη σταματᾷ ξαφνικά σέ |703| μιὰ συγκυρία⁴² κορεσμένη μέ ἐντάσεις τῆς προξενεῖ ἓνα τράνταγμα μέ ἀποτέλεσμα |ἡ τελευταία| νά ἀποκρυσταλλώνεται σέ μονάδα.⁴³ Ὁ ἱστορικός ὕλιστῃς προσεγγίζει ἓνα ἱστορικό ἀντικείμενο μόνο καὶ μόνο ὅταν αὐτὸ τοῦ ἐμφανίζεται ὡς μονάδα.⁴⁴ Διαβάζει αὐτὴ τὴ δομὴ ὡς τὸ σημεῖο μιᾶς μεσαιωνικῆς ἀκίνητοποίησης τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι,⁴⁵ μ' ἄλλα λόγια μιᾶς ἐπαναστατικῆς εὐκαιρίας στὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τοῦ καταπιεσμένου παρελθόντος. Τὴν ἐκμεταλλεύεται γιὰ ν' ἀποσπάσει μιὰ ὀρισμένη ἐποχὴ ἀπὸ τὸ συνεχές τῆς ἱστορίας' ἀποσπᾷ μιὰ συγκεκριμένη ζωὴ ἀπὸ μιὰ ἐποχὴ ἢ ἓνα συγκεκριμένο ἔργο ἀπὸ τὸ ἔργο μιᾶς ζωῆς. Τὸ κέρδος ἀπὸ τὴ μέθοδόν του εἶναι ὅτι τὸ ἔργο μιᾶς ζωῆς διατηρεῖται καὶ «αἰρεται»⁴⁶ μέσα στοῦ ἔργο, ἡ ἐποχὴ μέσα στοῦ ἔργο μιᾶς ζωῆς καὶ ἡ συνολικὴ ἱστορικὴ πορεία μέσα σέ μιὰ ἐποχὴ. Ὁ θρηπτικός καρπὸς αὐτοῦ πού ἔχει ἐννοηθεῖ ἱστορικά περιέχει τὸ χρόνο στοῦ ἐσωτερικοῦ του ὡς πολῦτιμο ἀλλὰ ἄγει στο σπόρο.

ΙΗ'

«Σέ σχέση μέ τήν ιστορία τής οργανικής ζωής στή Γῆ, λέει ἓνας σύγχρονος βιολόγος, οἱ ἄθλιες πέντε χιλιετίες τοῦ Homo sapiens συνιστοῦν κάτι σάν δύο δευτερόλεπτα στό τέλος μίας εἰκοσι-τετράωρης ἡμέρας. Σ' αὐτή τήν κλίμακα, ἡ ιστορία τής πολιτισμένης ἀνθρωπότητας θά καταλάμβανε ἓνα πέμπτο τοῦ τελευταίου δευτερολέπτου τής τελευταίας ὥρας». Ὁ τωρινός χρόνος ὁ ὁποῖος, ὡς πρότυπο τοῦ μεσσιανικοῦ χρόνου, συγκεφαλαιώνει τήν ιστορία ὁλόκληρης τής ἀνθρωπότητας σέ μιά πελώρια ἐπιτομή, συμπίπτει ἀκριδῶς μέ ὁ,τι ἀντιπροσωπεύει ἡ ιστορία τής ἀνθρωπότητας μέσα στό σύμπαν.

[ΠΡΟΣΘΗΚΗ]

A

[704] Ὁ ἱστορικισμός ἀρκεῖται στό νά συνδέει αἰτιακά διάφορες στιγμές τής ιστορίας. Ἀλλά καμία κατάσταση πραγμάτων δέν εἶναι ἱστορική μόνο καί μόνον ἐπειδὴ εἶναι αἰτία. Γίνεται ἱστορική «μετά θάνατον» ἐξαιτίας συμβάντων πού μπορεῖ νά ἀπέχουν χιλιάδες χρόνια ἀπ' αὐτήν. Ὁ ἱστορικός πού ἐκκινεῖ ἀπό αὐτή τήν ἀφετηρία παύει ν' ἀραδιάζει τή σειρά τῶν συμβάντων σάν κόμπους σέ κομποσκοίνι. Συλλαμβάνει τή συγκυρία πού σχηματίζει ἡ δική του ἐποχή μέ μιά ἐντελῶς συγκεκριμένη ἄλλη προγενέστερη. Ἐτσι θεμελιώνει μίαν ἔννοια παρόντος ὡς τοῦ «τωρινοῦ χρόνου» ὅπου ὑπάρχουν διάσπαρτα θραύσματα μεσσιανικοῦ χρόνου.

B'

Οἱ μάντες πού ρωτοῦσαν τό χρόνο τί ἐγκυμονεῖ δέν εἶχαν μιά ἐμπειρία του ὡς ὁμοιογενοῦς οὔτε ὡς κενοῦ. Ὅποιος κρατᾷ αὐτά κατὰ νοῦ ἴσως ἀποκτήσει μιά ἰδέα τοῦ πῶς ἔχουμε ἐμπειρία τοῦ παρελθόντος χρόνου κατὰ τήν ἐνθύμηση:⁴⁸ ἀκριδῶς ἔτσι. Ὡς γνωστόν ἀπαγορευόταν στοὺς Ἑβραίους νά διερευνοῦν τό μέλλον. Ὡστόσο ὁ νόμος⁴⁹ καί ἡ προσευχή τοὺς μνοῦσαν στήν ἐνθύμηση. Γεγονός πού, γιά τοὺς Ἑβραίους, ἀπομάγευε τό μέλλον, πού δυναστεύει ὅσους ἀναζητοῦν ἀπό τοὺς μάντες φῶτιση. Ὅμως τοῦτο δέν μετέτρεψε τό μέλλον σέ ὁμοιογενή καί κενό χρόνο γιά τοὺς Ἑβραίους. Γιατί μέσα του ἡ κάθε στιγμή ἦταν ἡ στενὴ πύλη ἀπὸ τήν ὁποία μποροῦσε νά διέλθει ὁ Μεσσίας.

32. unaufhaltsamer, «μὴ ἀνακόψιμη».

33. Karl Kraus, *Worte in Versen I*. Ὁ Κ.Κ. (1874-1936) ὑπῆρξε πολιτικά ἐνταγμένος καί εἰρηνιστὴς Αὐστριακὸς λογοτέχνης.

34. Jetztzeit.

35. [Zeitraffer], ταινία σέ γρήγορη κίνηση. Ἡ γαλλικὴ μετάφραση προσθέτει: ἐνσωματώνει τὸν προγενέστερο χρόνο.

36. Feiertage' γαλλ.: jours fériés.

37. Eingedenken, συνείδηση, συνειδητὴ μνήμη.

38. Turmuhren.

39. Βλ. *Παλαιά Διαθήκη*, Ἰησοῦς, 10, 12-13.

40. in der er für seine Person Geschichte schreibt.

41. Universalgeschichte.

42. Konstellation, ἀστερισμός.

43. Τὸ γερμανικὸ πρωτότυπο γράφει: τῆς προξενεῖ ἓνα τραύμα μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἴδια ἡ σκέψη νά ἀποκρυσταλλώνεται σέ μονάδα. Ὅμως στήν γαλλικὴ μετάφραση τοῦ ὁ Μπ. γράφει (σ. 1265): ἡ εἰκόνα, ἡ συνάφεια πού ὑπομένει τὴν ἀναταραχὴ ὁργανώνεται ἐξ ἀπινής, συγκροτεῖται στό ἐσωτερικὸ τῆς ὡς μονάδα. Αὐτὴν τὴν ἐρμηνεῖα νιοθετεῖ καί ἡ ἀγγλικὴ μετάφραση τοῦ H. Zohn, *Illuminations*, ὁ.π., σ. 262-263.

44. Ἡ: ὅταν ἐρχεται ἀντιμέτωπος ὡς μονάδα μ' αὐτό. Ἡ γραμματικὴ ἐπιτρέπει τίς δύο ἀναγνώσεις. Ἡ δευτέρη συμφωνεῖ μέ τὴν προηγούμενη φράση τοῦ γερμανικοῦ, ἀλλὰ ἡ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ Μπ. περιέχει τὴν δευτέρη.

45. Geschehen, τό συμβαίνειν.

46. aufbewahrt ist and aufgehoben: τό δεύτερο ρῆμα μπορεῖ δηλώνει τὴ διατήρηση καί τὴν κατάργηση, τὴν ἄρση ἢ τὴν ἀναίρεση. Αὐτὸ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἑγελος γιά νά δηλώσει τὴν διαλεκτικὴ μετάβαση σέ μιά ἀνώτερη κατηγορία. Παρόμοια ἀμφισβημία ἔχει τό «αἶρω».

47. Ἡ γαλλικὴ μετάφραση εἶναι σαφέστερη (σσ. 1265-1266): Ὁ ὕλη-στής ἱστορικός, δραττόμενος αὐτῆς τῆς εὐκαιρίας, θά θραύει τὴν ἱστορικὴ συνέχεια ὥστε ν' ἀπομονώσει μιά δεδομένη ἐποχή· θά θραύσει ὁμοίως τὴν συνέχεια μίας ἐποχῆς ὥστε ν' ἀπομονώσει μίαν ἀτομικὴ ζωὴ· τέλος θά θραύσει αὐτὴν τὴν ἀτομικὴ ζωὴ ὥστε ν' ἀπομονώσει μιά πράξη ἢ ἓνα δεδομένο ἔργο. Ἐτσι θά κατορθώσει νά δείξει πῶς ὁλόκληρη ἡ ζωὴ ἐνὸς ἀτόμου περιέχεται σ' ἓνα ἔργο του, μιά πράξη του· πῶς αὐτὴ ἡ ζωὴ περιέχει μίαν ὁλόκληρη ἐποχή· καί πῶς μιά ἐποχὴ περιέχει ὁλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη ιστορία. Οἱ θερητικοὶ καρποὶ τοῦ δέντρου τῆς γνώσης εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνοι πῶς κλείνουν στήν σάρκα τους τὸν ἱστορικὸ Χρόνο ὡς ἓνα σπόρο πολὺτιμο ἀλλὰ ἀγενεστό.

48. im Eingedenken.

49. die Thora.

